

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Sixhaven
Stadsdeel Noord**
BO 11-086 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 IJ	10
3.3.2 Volewijk	11
3.3.3 Verstedelijking	12
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	13
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart (AMK) en Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)	13
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	14
4 Archeologische verwachtingskaart	15
5 Archeologische beleidskaart	17
Conclusie	19
Bronnen	20
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema	21

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Noord een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Sixhaven, stadsdeel Noord. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het gebied waarin de Sixhaven ligt. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 15-16) wordt onderscheid gemaakt in één zone met een hoge archeologische verwachting en vier zones met een lage of negatieve verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart telt drie beleidszones (p. 17-18). Voor elk van deze zones is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van Stadsdeel Noord heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied Sixhaven, stadsdeel Noord.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Sixhaven wordt in het zuiden begrensd door het IJ, in het oosten door de Meeuwenlaan en Adelaarsweg en in het noorden en noordwesten door de Buiksloterweg.

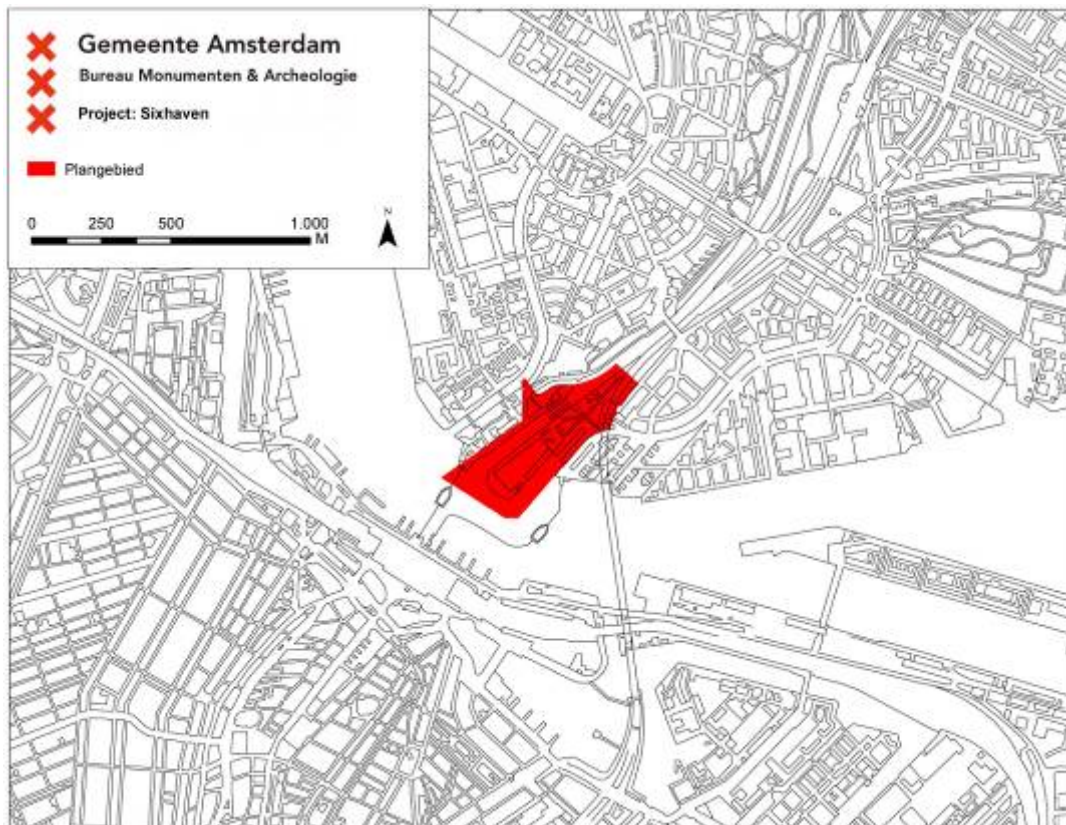
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Projectbureau Noordwaarts
Contactpersoon Mevr. Y. Overdijk
Adres Postbus 37556
Postcode / plaats 1030 AN Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25E
ARCHIS meldingsnr.	48649	ARCHIS afmeldingsnr.	38662
X-coördinaat NW	122.583	Y-coördinaat NW	488.746
X-coördinaat NO	122.673	Y-coördinaat NO	488.659
X-coördinaat ZW	121.958	Y-coördinaat ZW	488.332
X-coördinaat ZO	122.240	Y-coördinaat ZO	488.171

Locatie

1 Plangebied Sixhaven

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ± NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk. Deze werd in het laatste kwart van de 15de eeuw vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de oostzijde. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen: bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

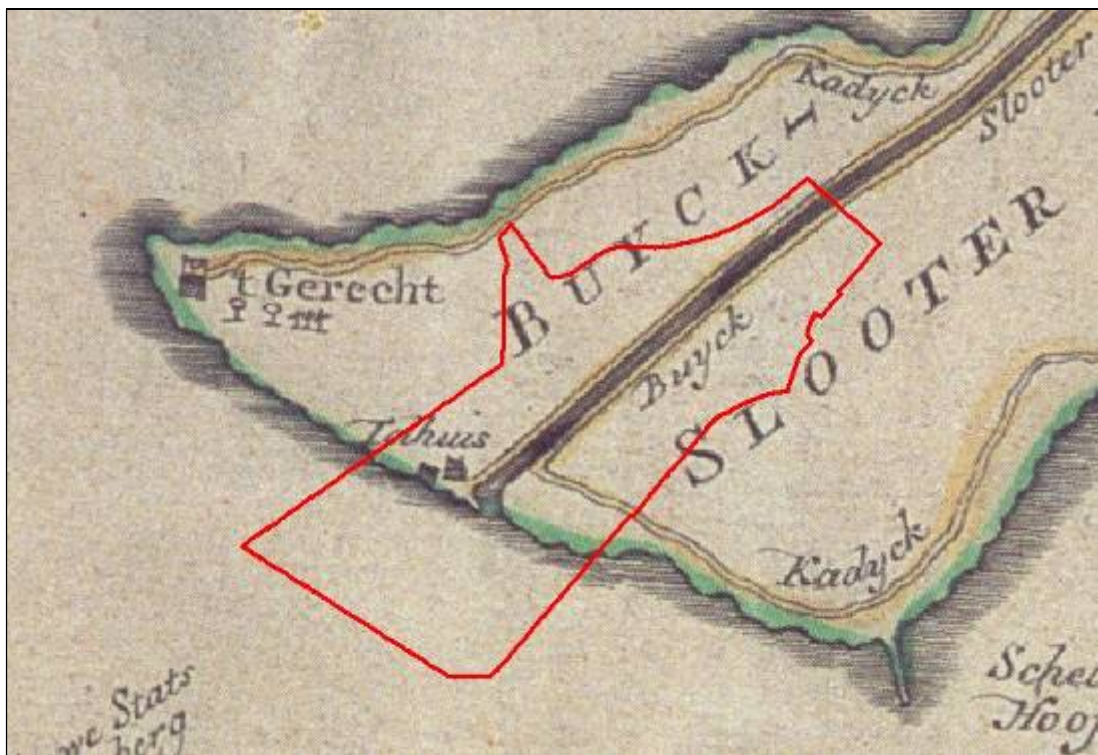
Voor de historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt: de kaarten van Visscher (ca 1700) en Mol (1770), de Topografisch Militaire Kaart (1854) de kaart van Scheltema uit 1900 en de kaarten van Publieke Werken uit 1881, 1929 en 1936. Het plangebied Sixhaven bestaat voor het grootste deel uit de voormalige landtong Volewijk en voor een klein deel ligt het in het IJ. Eerst worden deze twee historisch landschappelijke onderdelen besproken en vervolgens wordt de 19de- en 20ste-eeuwse verstedelijking van het gebied beschreven.

3.3.1 IJ

De huidige loop van het IJ is het resultaat van landschappelijke ontwikkelingen in de 12de-14de eeuw. Tijdens stormvloeden in die periode werd het IJ door veenafslag een aanzienlijk brede waterloop die aansluiting kreeg met het waterbekken van het Almere in het oosten. Het Almere ontwikkelde na veendoorbraken bij Wieringen en het Waddengebied een directe verbinding met de Noordzee. Hierdoor kwam er ook getijwerking in het IJ. Dat betekende dat tijdens de sterke vloedstroom meer sedimenten werden afgezet dan er met de minder sterke ebstroom werden afgevoerd. Door het ophopen van sedimenten slibde het IJ langzaam dicht. Vanwege de vooruit geschoven ligging van de landtong Volewijk liep de vloedstroom door de zuidkant van het IJ, waardoor een natuurlijk proces van uitschuring van de vaargeul ontstond en het IJ toegankelijk bleef.

Om de stroomwerking te versterken werd voor 1700 aan de zuidoosthoek van de Volewijk een palenhoofd in het IJ aangelegd, het Schelvischhoofd. Desondanks verschoof aan het einde van de 17de eeuw de hoofdstroom naar het noorden, waardoor de haven moeilijker bereikbaar werd. Door regelmatig met moddermolens te baggeren werd de waterdiepte van het IJ op peil gehouden.

Na een periode van economische recessie nam koning Willem I begin 19de eeuw een reeks van maatregelen die voor een impuls voor de haven moesten zorgen. De haven en het IJ slibden ondanks veelvuldig baggeren dicht, waardoor het voor grotere zeeschepen moeilijker en tijdrovender werd om Amsterdam te bereiken.

2 Het plangebied (rood omljnd) aangeven op de kaart van Mol uit 1770

3.3.2 Volewijk

De landtong volewijk op de noordelijke IJ-oever maakt onderdeel uit van het veengebied Waterland dat in de 11de tot in de 13de eeuw werd ontgonnen. Het veen werd verkaveld vanaf riviertjes tegen de hoogveenkussens op.⁵ Haaks op de riviertjes werden percelen uitgezet en aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen. Zo ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing.

Ten noorden van Volewijk werd de Waterlandse Zeedijk aangelegd, waardoor de landtong een drassig gebied bleef en onbeschermd tegen hoog water. In 1393 werd door hertog Albrecht van Beieren toestemming verleend voor een zomerdijk, zodat het buitendijkse land enige bescherming had tegen het IJ en gebruikt kon worden als weideplaats voor vee.

Vanwege het belang van de landtong Volewijk in de waterhuishouding en in de waterdoorstroming van het IJ wilde het stadsbestuur controle houden op de zomerkaden en het afkalven ervan inperken. Hiertoe werd vanaf 1617 land gekocht van particulieren en in 1663 waren alle grondeigenaren uitgekocht.⁶ In de 17de eeuw werd ook een trekvaart naar Buiksloot gegraven, voor een scheepvaartverbinding met Noord-Holland. Dit kanaal loopt dwars door het plangebied Sixhaven.

3 Het Tolhuis op een prent uit 1723 (Stadsarchief Amsterdam)

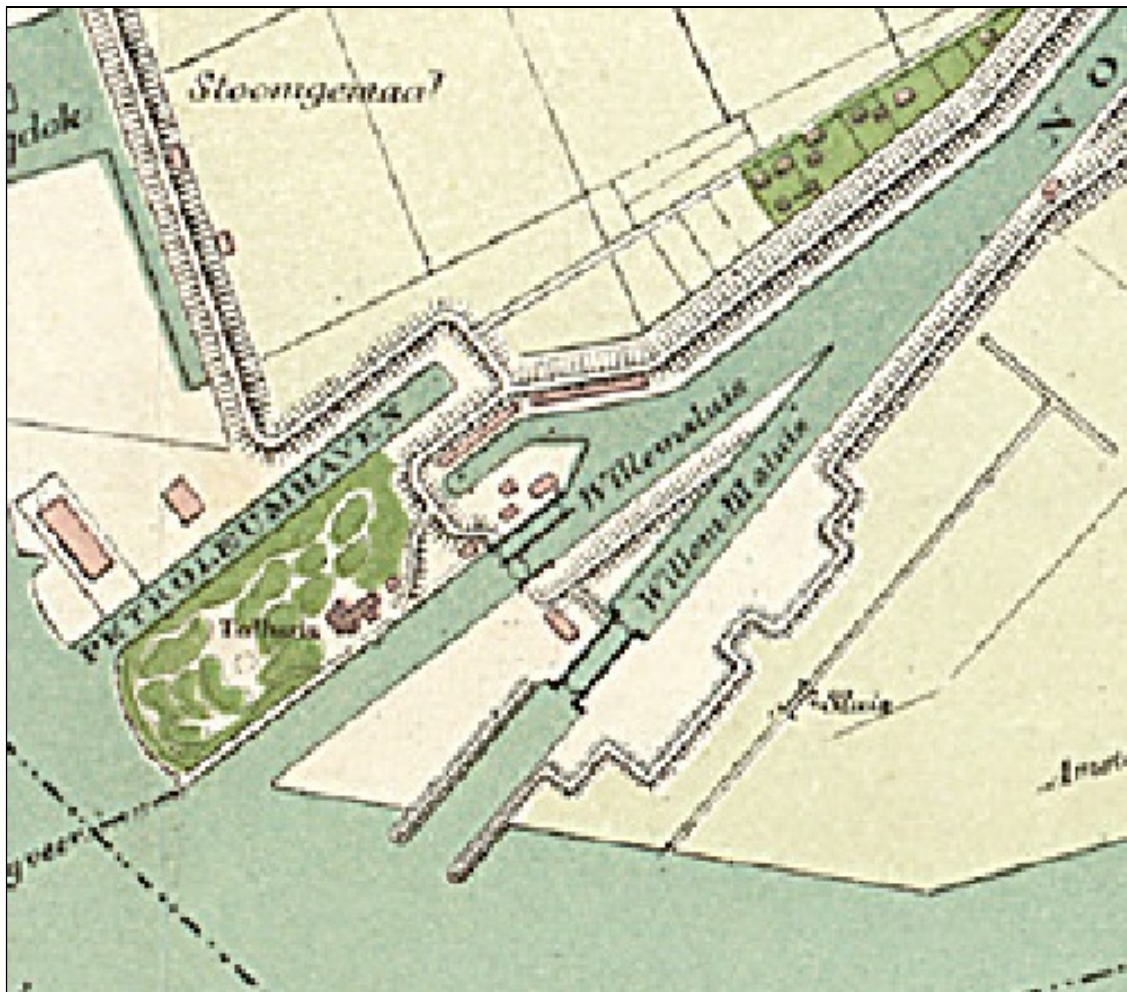
Vanwege de vaarroute naar het noorden ontwikkelde zich op het puntje van Volewijk aan het IJ in de 17de eeuw een belangrijk verkeerspunt. Bij het vertrek- en aankomstpunt van het veer was in 1662 een tolhuis gebouwd, van waaruit de tol voor gebruik van de vaart werd geïnd. Het tolhuis en het verkeersknooppunt trok dagjesmensen aan en er ontwikkelde zich een uitspanning en herberg met een tuin. Ook het daarnaast, maar buiten het plangebied gelegen, galgenveld was een attractie. Van 1409 tot 1795 werden daar de lichamen van terechtgestelde misdadigers tentoongesteld.⁷ In 1858 kwam er een nieuw Tolhuis gebouw, dat nu nog in gebruik is als horecagelegenheid bij de aanlegplaats van de IJ-ponten. Het oude Tolhuis werd in 1912 afgebroken ter verbreding van de Buiksloterweg.⁸

⁵ Bos 1984, 65

⁶ Aardse 2003, 39

⁷ Aardse 2003, 33

⁸ Kruizinga 2002, 1185

4 De situatie in en rond het plangebied in 1881: het Tolhuis met omliggende tuin en de Willemssluizen met bijbehorende woningen

3.3.3 Verstedelijking

In de 19de eeuw veranderde het gebied rond het Tolhuis ingrijpend. De 17de-eeuwse trekvaart werd tussen 1819 en 1824 verbreed en verdiept tot het Groot Noordhollandsch Kanaal, voornamelijk om te voorkomen dat de haven- en handelsactiviteiten zich zouden verplaatsen naar Den Helder.⁹ Daarbij werd een complex aan nevenwerken aangelegd: dijken, een voorhaven, de veerhaven en de Willemssluis met bijbehorende woningen. Vanaf 1860 werd naast de sluisen aan de oostkant de grotere Willem III sluis gebouwd, om de naar kwantiteit en afmetingen toegenomen scheepvaart te kunnen verwerken (afb. 4).¹⁰ In die tijd werd ook vanuit Volewijk land aangeplempt op het IJ. De oever met het oorspronkelijke Tolhuis lag tot dan toe meer naar het noorden en werd naar het zuiden uitgebreid (afb. 2).

In de eerste helft van de 20ste eeuw werd het terrein tussen de Willemssluizen vergraven voor de aanleg van een jachthaven, de Sixhaven. Ook werden in de jaren 1920 op grote schaal woningen gebouwd, waarmee de landelijke polder ten noorden van Amsterdam definitief deel uit ging maken van het stedelijk gebied. Een volgend groot infrastructureel werk was de aanleg van de IJtunnel in de jaren '60. De noordelijke tunnelingang ligt binnen het plangebied, in het deel waar tot dan toe de Willem III sluis in verbinding stond met het kanaal. Onder de strook tussen de twee delen van het plangebied is de tunnel voor de Noord/Zuidlijn aangelegd.

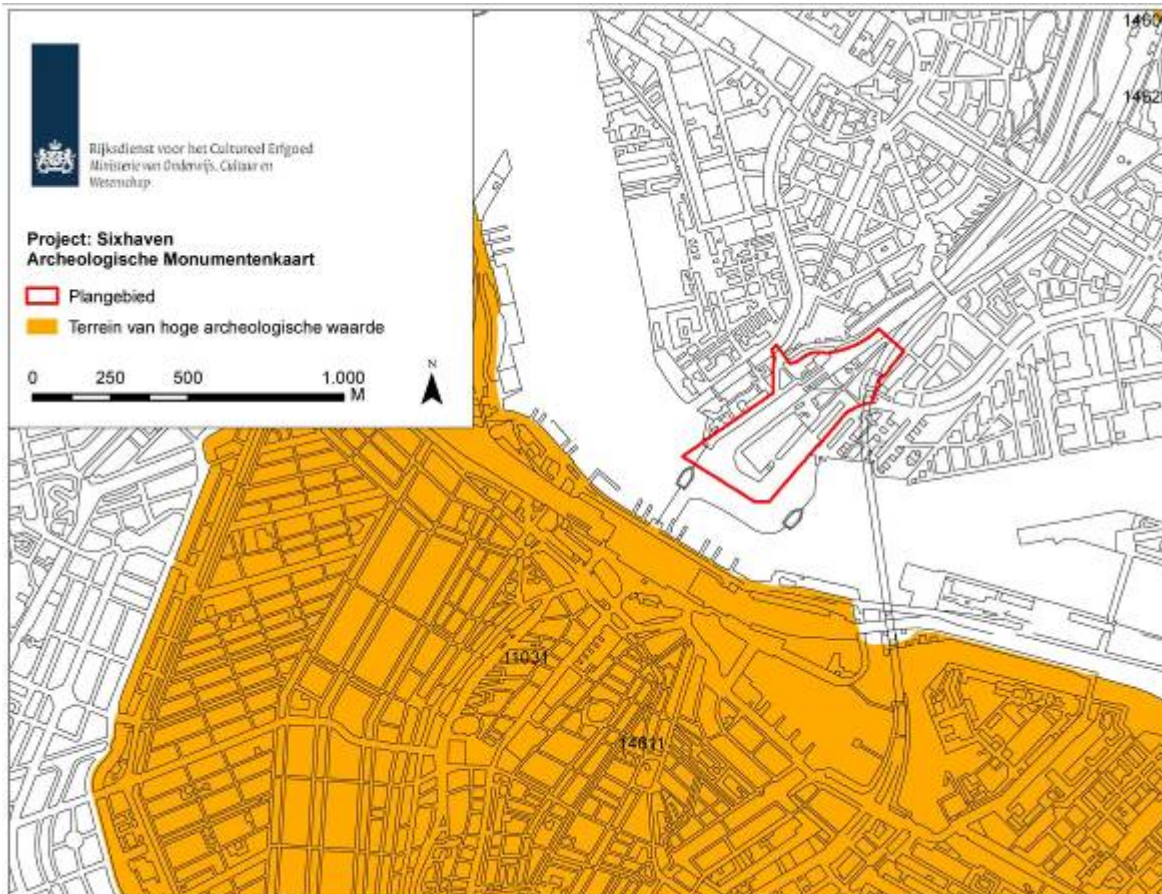
⁹ Schmall 1987, 120

¹⁰ Aardse 2003, 29

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

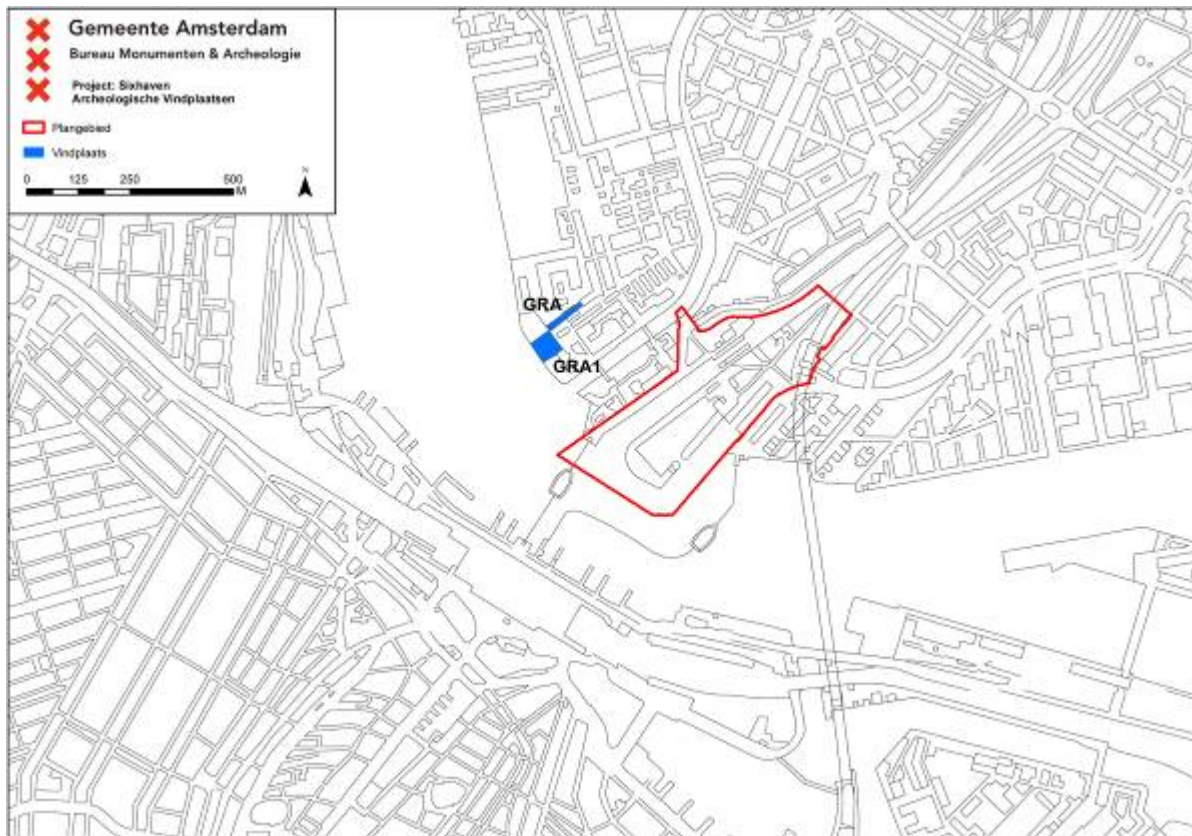
Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen en in het gebied ligt volgens de CHW geen zone met een archeologische waardering (afb. 5). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch-topografische analyse in het volgende hoofdstuk.

5 Het plangebied Sixhaven (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen

Binnen het plangebied is geen veldonderzoek gedaan. Wel is vlak buiten het plangebied aan de westkant in 2004 (GRA) een opgraving en in 2007-2008 (GRA1) een archeologische begeleiding uitgevoerd met als doel de bodemopbouw van de noordelijke IJ-oever ter plekke te documenteren en eventueel de middeleeuwse zomerdijk te lokaliseren. In 2004 werden drie waarnemingsputten gegraven, waarbij alleen in 1870 aangeplempte grond werd aangetroffen. Ook in 2007 werd vastgesteld dat op die locatie sprake is van een 19de-eeuwse aanplemping (afb.6).

6 Het plangebied Sixhaven (rood omlijnd), met de archeologische vindplaatsen

3.4.3 Bodemopbouw

Wat de bodemopbouw van het plangebied betreft moet onderscheid gemaakt worden tussen de waterbodem van het IJ en Volewijk. De IJ-bodem ligt op minstens 2,5 m + NAP. Vanaf die diepte kunnen archeologische resten voorkomen. Bij de aanmeerplaats van de pont begint het huidige maaiveld bevindt op ca. 1,3 m + NAP, oplopend naar 1,7 m + NAP ter hoogte van het Tolhuis. Aan de oostzijde van het plangebied loopt de hoogte landinwaarts op van 1,15 m + NAP tot ruim 2 m. Of in het plangebied recent ophogingen hebben plaatsgevonden, is onbekend.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Sixhaven materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met ontginning, verkaveling en gebruik als veenweidegebied vanaf de middeleeuwen, als scheepvaart- en verkeersverbindingroute en vanwege de aanwezigheid van het Tolhuis met de daarbij behorende buitenplaats- en horecavoorzieningen van de 17de tot in de 20ste eeuw.

Met betrekking tot de vroegste geschiedenis zijn archeologische sporen als verkavelingsloten en losse vondsten te verwachten. Deze hebben in de regel een wijde verspreiding en een lage trefkans. Op de plek waar het 17de-eeuwse Tolhuis stond, zijn ophogingen, funderingen, losse vondsten en afval te verwachten. De structuren uit de 19de en 20ste eeuw zijn nog zichtbaar op straatniveau. Voor de ondergrond betekent het dat oudere sporen waarschijnlijk verstoord zijn.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Sixhaven materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de middeleeuwse ontginningsfase tot in de 19ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

Het plangebied kent vijf verwachtingszones:

 Begrenzing plangebied

 Zone A: Tolhuis

Archeologische verwachting: hoog

Betreft mogelijke resten van bebouwing van de 17de eeuw tot de sloop in 1912: ophogingen, funderingen, afval en losse vondsten. Dergelijke overblijfselen hebben een lange gebruikperiode, een hoge dichtheid en sterke samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

 Zone B: IJ

Archeologische verwachting: laag

Hier kunnen overblijfselen aanwezig zijn die verband houden met scheepsvaart vanaf de 13de eeuw of stadsafval uit de historische periode van Amsterdam. De enige samenhangende structuren zijn scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans. De archeologische verwachting is daarom laag.

 Zone C: Buikslotertrekvaart

Archeologische verwachting: laag

In de voormalige trekvaart kunnen resten van kadewerken aanwezig zijn en losse voorwerpen die in de bodem zijn verzonken. Deze kans op structuren is laag vanwege de vergraving tot het Noordhollandsch Kanaal, en de losse vondsten hebben geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

 Zone D: Jaagpad langs Buikslotertrekvaart

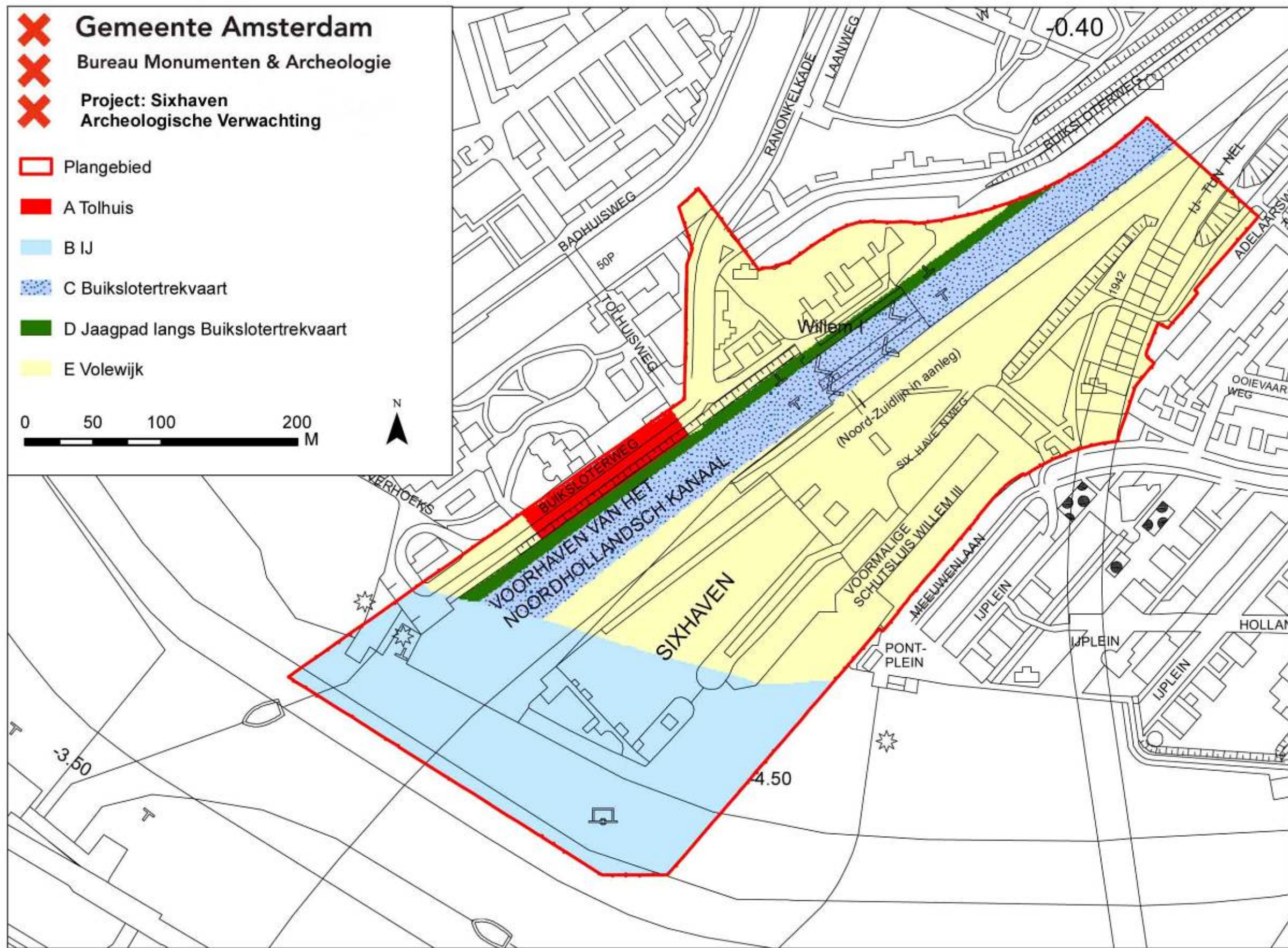
Archeologische verwachting: laag

De archeologische resten die op de plek van een jaagpad voor kunnen komen, bestaan uit losse vondsten. Vanwege het gebrek aan samenhang en de wijde verspreiding is de verwachting laag.

 Zone E: Volewijk

Archeologische verwachting: laag/geen

Betreft het gebied dat voor de verstedelijking poldergebied was. Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met landgebruik vanaf de middeleeuwen tot de verstedelijking in de 19de eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Bovendien zijn grote delen mogelijk verstoord door de aanleg van de Sixhaven, IJtunnel, Noord-Zuidlijn en verdere bebouwing. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische beleidskaart

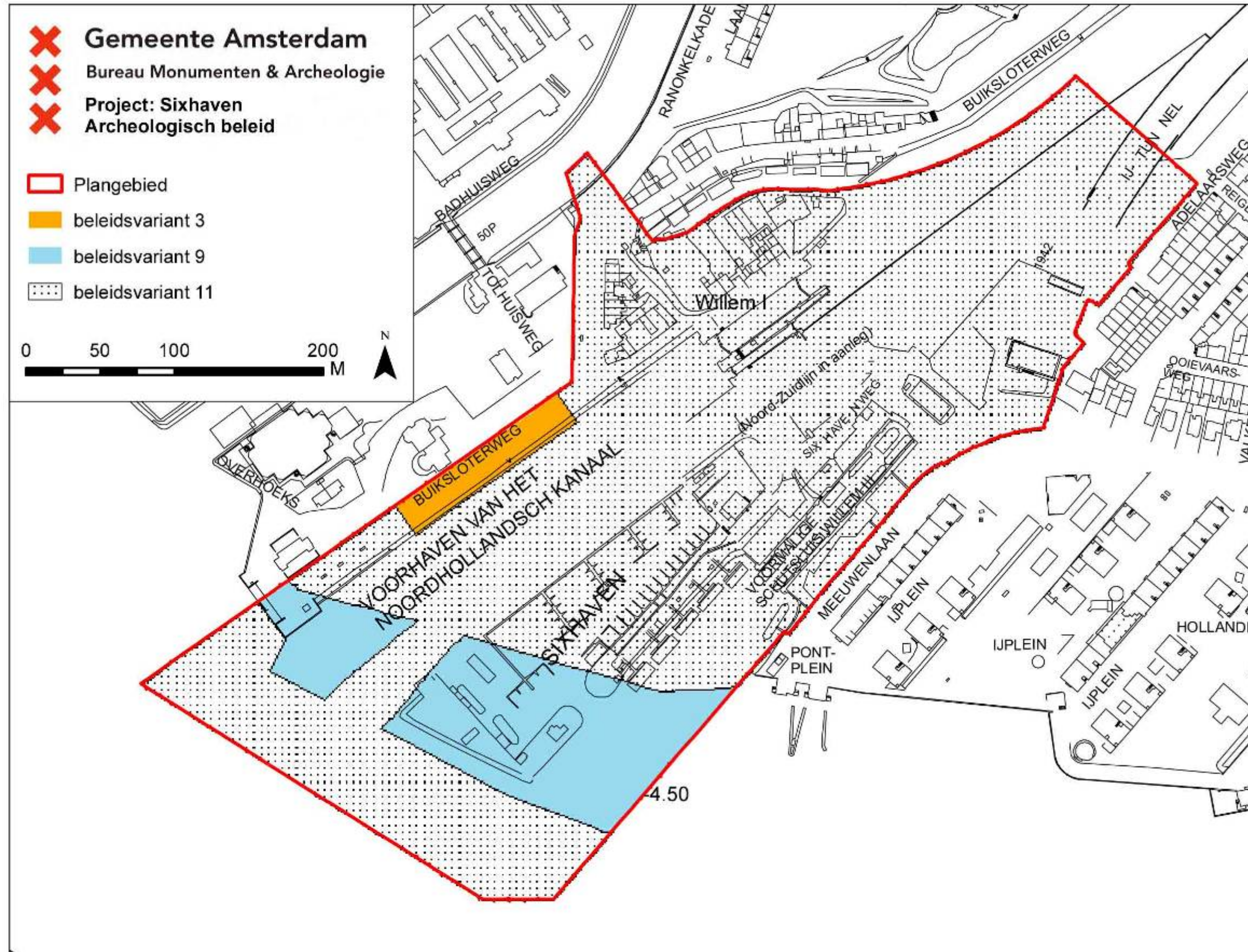
De archeologische beleidskaart van het plangebied Sixhaven is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop drie zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones

- Begrenzing plangebied.
- **Beleidsvariant 3: (verwachtingszone A)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100m² of minder diep dan 0.5 m.
- **Beleidsvariant 9: (verwachtingszone B)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodembodem kleiner dan 10.000 m².
- **Beleidsvariant 11: (verwachtingszone C, D en E)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij alle bodemingrepen.

Voor de uitvoering van elk archeologisch veldwerk, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan vijftig jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld worden, zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het plangebied Sixhaven. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwingrepen.

Aan de hand van de archeologische verwachtingen (p. 15-16) is een beleidskaart (p. 17-18) opgesteld waarin drie beleidsvariant worden onderscheiden.

Voor de eerste beleidsvariant (**verwachtingszones A**) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder diep dan 0.5 m.

Voor de tweede beleidsvariant (**verwachtingszones B**) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Voor de derde beleidsvariant (**verwachtingszone C, D en E**) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor de uitvoering van elk archeologisch veldwerk, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

PANH: Provinciale Atlas Noord-Holland: www.provincialeatlas-nh.nl

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl>

Literatuur

Aardse, H. De Noordelijke IJ-oever. Een cultuurhistorische effectrapportage. BMA 2003

Bakker, M. (red), *Stadsatlas Amsterdam. Stadskaarten en straatnamen verklaard*. Amsterdam 1999

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*. Amsterdam 2005

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', in: Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Antwerpen 1987

Bos, J.M., 'Een bijdrage tot de bewoningsgeschiedenis', *Holland* 16 (1984), 65-74

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*. Amsterdam 2002

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010

Schmall, H., 'De rand van de stad. Industriële en agrarische activiteiten', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 40-43

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/Antwerpen 1993

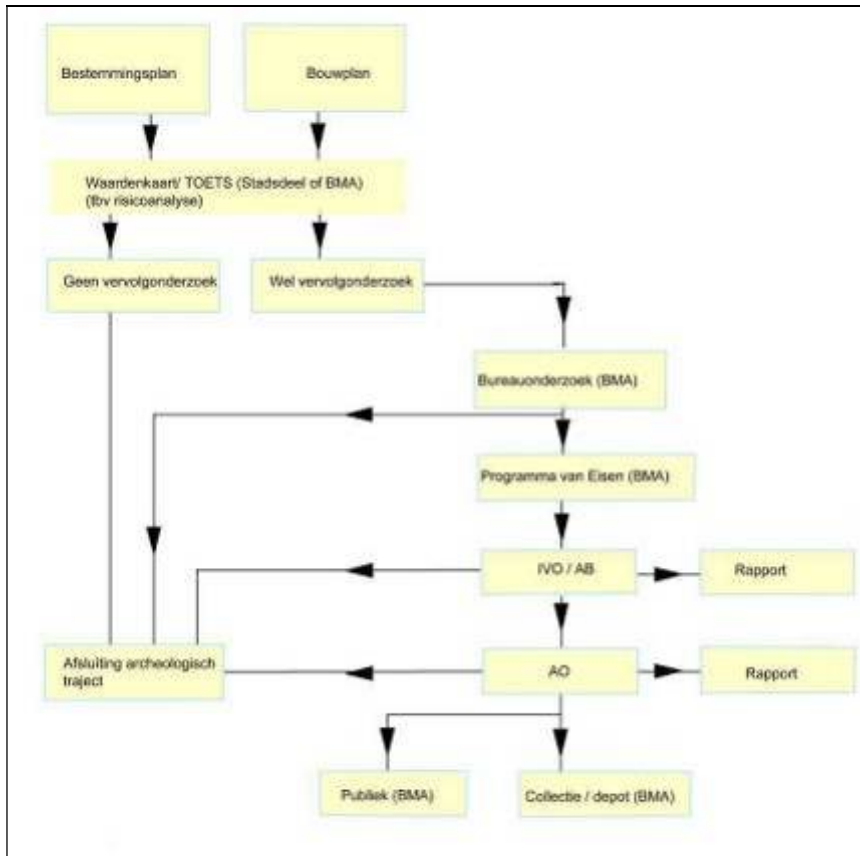
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-086

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 02-11-2011, plangrens aangepast 15-11-2012
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. J. van den Dijssel, drs. L. de Leeuw
Cartografie: drs. L. de Leeuw

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.